

КОНЦЕПЦІЯ

ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ПОДОЛАННЯ ЙОГО НАСЛІДКІВ

(КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ)

Концепція є рамковим документом для запровадження підходів перехідного правосуддя в Україні, а також для розробки проектів законів, інших нормативно-правових актів і планів заходів з питань захисту прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків.

? Що таке перехідне правосуддя (англ. “transitional justice”)

Перехідне правосуддя є шляхом, який повинна пройти країна від стану війни до миру. Це сукупність судових та несудових процедур і процесів, що застосовуються по всьому світу для досягнення миру, гарантування неповторення конфлікту, розслідування найтяжчих злочинів, вчинених під час збройного конфлікту і гарантування захисту жертв й відновлення прав людини.

? Хто працює в сфері перехідного правосуддя в Україні

Указом Президента України № 2019/584 7 серпня 2019 року створена Комісія з питань правової реформи, в рамках якої створено й робочу групу з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Однією з задач, яка була поставлена Президентом України перед цією робочою групою у жовтні 2019 року – напрацювати національну Концепцію перехідного правосуддя, яка стане відповіддю України на виклики окупації та збройного конфлікту.

У вересні 2020 року робоча група завершила роботу над Концепцією перехідного правосуддя для України. Серед авторів Концепції – провідні українські юристи-міжнародники, науковці, представники правозахисних організацій України, які працюють з тематикою конфлікту, представники Офісу Генерального прокурора, судді, адвокати та інші. Група в процесі створення Концепції проводила консультації з національними та міжнародними експертами в сфері перехідного правосуддя за підтримки партнерів та донорів Pravo-Justice, Міжнародного Фонду “Відродження”, USAID, Crisis Management Initiative (CMI), Centre for Humanitarian Dialogue та інших.

Першим державним органом, на який з початку конфлікту вперше були покладені повноваження з напрацювання пропозицій щодо концепції перехідного правосуддя, стало Представництво Президента України в АР Крим (Указ Президента України №758 від 17 жовтня 2019 року). Після створення Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій у березні 2020, до положення про міністерство також були включені повноваження в сфері перехідного правосуддя.

Концепції перехідного правосуддя в Україні: короткий виклад

Концепція є рамковим документом визначення національної моделі перехідного правосуддя для України. Така концепція встановлює засади ("дорожню карту") державної політики щодо захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту та окупації частини території України Російською Федерацією, подолання негативних наслідків такого конфлікту.

Концепцію розроблено на основі досвіду врегулювання постконфліктних відносин в таких країнах, як Німеччина, Колумбія, Сербія, Боснія і Герцеговина, Хорватія та інших, були сформовані та застосовуються принципи перехідного правосуддя заради переходу від збройного конфлікту, окупації, до стану миру і стабільності, відновлення системи правосуддя та системи урядування.

Основна мета Концепції – створити умови для дотримання, захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод мешканців України в умовах триваючого збройного конфлікту з Російською Федерацією та подолання його наслідків в Україні.

Базові компоненти Концепції

1. Відшкодування шкоди постраждалим від збройного конфлікту першочергово має включати визначення загальних підстав та процедур визнання особи постраждалою від збройного конфлікту, а також організацію системної роботи щодо такого визнання. Крім цього, необхідним є:

- напрацювання механізмів відшкодування шкоди постраждалим від збройного конфлікту через відновлення порушених прав, матеріальну компенсацію, реабілітацію, моральну сатисфакцію. При цьому саме відновлення порушених внаслідок конфлікту прав є пріоритетним способом відшкодування завданої шкоди (зокрема, відновлення документів, що посвідчують особу, забезпечення доступу до освіти, гарантування права на соціальний захист, захист майнових прав, відновлення судових проваджень та перегляд справ, які були розглянуті на окупованих територіях, тощо);
- для матеріальної компенсації завданої постраждалим від збройного конфлікту шкоди держава створює ефективний прозорий механізм компенсації (із можливістю залучення позабюджетного фінансування та за рахунок коштів, стягнутих через міжнародні судові та несудові механізми з держави-агресора);
- моральна сатисфакція передбачає визнання Україною осіб постраждалими від збройного конфлікту та засвідчення прагнення держави відновити порушені права (в тому числі, шляхом реабілітації, відновлення гідності та репутації), а також вжити заходів щодо неповторення таких порушень в майбутньому. Крім того, заходи моральної сатисфакції передбачає публічну фіксацію та подальше оприлюднення органами державної влади усіх порушень прав людини і основоположних свобод, які мали місце у зв'язку зі збройним конфліктом.

2. Притягнення винних до відповідальності та заходи із запобігання безкарності передбачають, з одного боку, створення умов для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини, злочини проти людяності, грубі порушення прав людини, а також інші кримінальні правопорушення, що скоєні в період збройного конфлікту. З іншого – важливо створити умови, за яких мирне цивільне населення, яке проживає на тимчасово окупованих територіях та особи, які

обіймали некерівні посади в окупаційних адміністраціях не зазнають кримінального переслідування виключно у зв'язку з місцем свого проживання чи із зайняттям відповідних посад. Крім того, цей компонент передбачає:

- законодавче закріплення підстав застосування амністії до осіб, які причетні до бойових дій, які не вчиняли воєнних злочинів, злочинів проти людяності, грубих порушень прав людини;
- встановлення засад застосування заходів з люстрації громадян України, які здійснювали функції публічної влади на тимчасово окупованих територіях;
- можливість залучення до здійснення розслідування та судового розгляду окремих категорій злочинів (злочини проти людяності, воєнні злочини, грубі порушення прав людини) іноземних фахівців;
- правовий захист та заходи захисту осіб в судовому процесі постраждалим від збройного конфлікту та свідкам, тощо.

3. Забезпечення права на правду про збройний конфлікт передбачає створення механізму збирання, зберігання та розповсюдження достовірної інформації про причини, перебіг та наслідки збройного конфлікту, а саме:

- забезпечення системної діяльності по документуванню та реконструкції подій, які стосуються збройного конфлікту;
- збирання та систематизація документів, виданих органами і посадовими особами окупаційної адміністрації Російської Федерації, підприємствами, установами і організаціями на тимчасово окупованих територіях;
- визначення уповноваженого центрального органу виконавчої влади, який відповідатиме за збереження документів, фото-, відео- та інших документів щодо пам'яті про події збройного конфлікту. Крім того, може бути утворений Уповноважений орган із встановлення правди про збройний конфлікт як незалежний орган для дослідження і оприлюднення належним чином встановлених фактів стосовно найбільш резонансних подій або найбільш масштабних порушень прав людини і основоположних свобод, вчинених в період збройного конфлікту.
- вжиття заходів для розсекречення архівів та забезпечення доступності документів щодо тимчасової окупації території України, тощо.

4. Заходи з недопущення виникнення збройного конфлікту в майбутньому передбачає, зокрема:

- запровадження на державному рівні заходів, спрямованих на попередження збройних конфліктів, управління та врегулювання соціальних конфліктів;
- визначення підстав проведення люстрації, категорій осіб, щодо яких може бути проведена люстрація, проведення перевірок і визначення заборони обіймати керівні посади на державній службі, у підприємствах, установах і організаціях державної і комунальної форм власності протягом визначеного періоду часу;
- підвищення кваліфікації представників правоохоронних органів в сфері міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права;
- створення спеціального резерву державних службовців, працівників правоохоронних органів, суддів, тощо для заміщення посад на звільнених територіях;
- затвердження інформаційної та освітньої політик держави, у тому числі щодо перехідного правосуддя, з урахуванням права на правду про збройний конфлікт, тощо.

Результати реалізації Концепції

Після ухвалення Концепції імплементація положень документу забезпечуватиметься органами державної влади та місцевого самоврядування на підставі поетапного Плану заходів, який розробляється Кабінетом Міністрів України протягом трьох місяців з моменту ухвалення цієї Концепції. План дій повинен включати в себе як заходи, які мають бути реалізовані до деокупації та повернення тимчасово окупованих територій під контроль України, так і заходи, реалізація яких має розпочатися відразу після деокупації тимчасово окупованих територій України.

Реалізація Концепції також дасть змогу:

- створити підґрунтя для скоординованої та цілісної державної політики, направленої на подолання наслідків збройної агресії РФ;
- зменшити вплив російської пропаганди на мешканців окупованих територій;
- створити систему компенсації шкоди, завданої збройним конфліктом;
- створити умови для притягнення до відповідальності всіх осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та грубих порушень прав людини, а також інших правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом;
- запровадити процедури люстрації щодо тих громадян України, які здійснювали функції публічної влади на тимчасово окупованих територіях України;
- забезпечити системну діяльність із документування подій, які стосуються збройного конфлікту;
- надати мешканцям України працюючі механізми реалізації права на правду щодо причин, перебігу та наслідків збройного конфлікту;
- досягти інших результатів, направлених на постконфліктне врегулювання, примирення, відновлення і розбудову стійкого миру на території України.

Склад Робочої групи з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Комісії з питань правової реформи при Президентові України

КОРИНЕВИЧ Антон Олександрович

Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, кандидат юридичних наук, доцент, голова робочої групи.

ЛУТКОВСЬКА Валерія Володимирівна

Уповноважена Верховної Ради України з прав людини (квітень 2012 року – березень 2018 року), експредставник України у робочій підгрупі з гуманітарних питань у Тристоронній контактній групі для досягнення цілей мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей, заступник голови робочої групи.

ПАВЛІЧЕНКО Олександр Миколайович

виконавчий директор громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини», заступник голови робочої групи.

ВОЛКОВА Надія Анатоліївна

директор громадської організації «Українська правова консультативна група».

КОРОТКИЙ Тимур Робертович

професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

ДУРНЕВА Тетяна Володимирівна

виконавчий директор громадської організації «Громадський холдинг «Група впливу».

ЛІСОВИЙ Олександр Олександрович

голова Донецького апеляційного суду.

ЛУНЬОВА Олена Валентинівна

менеджерка із адвокатиї громадської організації «Центр прав людини ZMINA», радниця голови Комітету Верховної Ради з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономній Республіці Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин.

МАМЕДОВ Гондуз Айдинович

заступник Генерального прокурора України, кандидат юридичних наук.

МАРТИНОВСЬКИЙ Роман Юрійович

адвокат громадської організації «Регіональний центр прав людини».

РОМАНОВ Роман Валерійович

директор Програми «Права людини та правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження».

СВИРИДОВА Дар'я Олександрівна

Перша заступниця Постійного Представника Президента України в Автономній Республіці Крим, адвокат.

СЕНАТОВА Оксана Василівна

доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент.